

ILM FAN XABARNOMASI

Ilmiy elektron jurnali

O'ZBEK KOMPOZITORLARI IJODIDA OPERA JANRI

Najmiddinova Sarvara Samariddinova

*O'zbekiston Davlat San'at va Madaniyat Institutining Farg'ona Mintaqaviy filialining
Qo'girchoq teatr aktyorligi 3-kurs talabasi
najimiddinovasarvara@gmail.com*

Annotatsiya: Bugungi kunda musiqali drama, komediya, opera kabi janrlar barchaga qiziq. Ushbu maqolada, opera janri va o'zbek kompozitorlar ijodida opera janrini tutgan o'rni yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: Opera, ariya, soprano, alt, tenor, bas, musiqali drama.

Zamonaviy musiqali teatrda opera janridan foydalaniladi. Bilamizku, 15-asrsda Italiyada shoirlar, sozanda, aktyor va rassomlar ijodiy namunalari ommaga havola eta boshlangan. Bu esa musiqali drama rivojlanishiga ham turtki bo'ldi. Shuningdek, bevosita "Opera" janri ham musiqali drama bilan bog'liq. Italiyada XIV-XVII asrlarda yangi uslubli musiqali sahna janri paydo boldi. Uni avval "Musigali drama" va kelgusi asrdan boshlab "OPERA" (italyancha - OPERA - so'z, harakat, ijod) deb atadilar. Bu ikki atamani ma'nosi bir bo'lsa ham, lekin ularni bir-biridan asosiy farqi quyida: "Musigali drama"da ishtirok etuvchi personajlar spektakl mazmunidagi dialoglarni oddiy so'z iboralari bilan, monologlar: ariya, arioso, qo'shiq, romans va boshqa ovozli musiga sadolari orqali ijro etadilar. Shunda, ba'zi bir asarlarda ishtirok etuvchi erkaklar va xotin-qizlar ovozlarning farqlanish turlarini oldindan partituraga kiritiladi, ba'zi bir asarlarda umuman bu-lar ko'rsatilmaydi. Shuning uchun xonandalar qanday tabuy ovozga ega bo'lsalar, shu ovozda ijro etadilar. "Opera"da ishtirok etuvchi personajlar, asosan, dialoglarni - RECHITATIV (ital. gesyao yoki gesyage - ifodali o'qish san'ati) orqali ijro qiladi. Musiqali tearlar Yevropa mamlakatlarida va Rossiyada avval podshohlar, gertsoglar, dvoryanlar, knyazlar va yirik boylar sa-roylarida paydo boldi va saroy ahliga xizmat qildi. XVIII asrdan boshlab katta shaharlarda ham musiqali teatrlar gad ko'tara bosh-ladi. Bu tearlarda "Musigali drama", "Opera-seria", "Opera-buffa", "Opera-balet", "Musigali komediya" kabi janrlardagi musiqali sahna asarlari paydo boldi. XIX asrda esa Yevropa davlatlarida va Rossiyada opera, balet va operetta san'ati avj oldi. Klassik asarlar va ularni yaratuvchi kompozitorlar yetishib chiqdi. XX asrdan bu an'ana davom etib kelmogda. Umuman, tear san'ati - insoniyat madaniyatining eng ulkan yutuqlaridan biridir. 1918-yil Toshkentda tashkil etilgan Rus opera teatri Turkis-tondagi birinchi musigali teatr edi. Teatr tashkil bo'lganga qadar havaskorlar musiqali tear jamiyati kuchi bilan klassik operalaridan parchalar ko'rsatishar edi. 1929-yilda tashkil topgan O'zbek davlat musiqali teatri dastlab musigali drama teatri sifatida ish boshladi. U 30-yillarda ko'pgina klassik operalarning "Ochilgan qo'riq", "Potyomki" operalarni postonovka qilgan rus opera teatri bilan parallel ish olib borar edi. 30-yillarning musiqali drama asarlari orasida "Farhod va Shirin", "Gulsara", spektakillari ancha e'tibor gozondi. 30-yillarni yana bir bosqich darajasidagi spektakil "Gul-sara" musiqali dramasi boldi. Dramaturg M.Muhammedov va K. Yashinning bu pyesasi daslabki variantiga (1935) T.Jalilov musiqa bastalagan edi. 30-yillarning ikkinchi yarmida O'zbek musiqali teatr sahnasida Ye. Brusilovskiyning gozoqcha "Er Targin" va M. Magamayevning ozarbayjoncha "Nargiz" operalarining premyeralari boldi. Bularning hammasi birinchi operalari S. Vaselenkovning va M.Ashrafiyning "Buron" hamda Gliyer va Sodiqovlarning "Layli va Majnun" operalarini yaratish uchun poydevor tayyorlandi. Alisher Navoiy tavalludining 500 yilligiga bag'ishlab 1940-yil-da "Layli va Majnun"ning kompozitorlar T. Sodigov va R.M.Gliyer, dramaturg Sh. Xurshid

hamkorligida, opera variantini yaratdilar. Bu opera o'zbek musiqali teatr san'atining eng katta yutuqlaridan biri bo'lib qoldi.¹

Operaning musiqali intonation zamini o'zbek folklori bilan uzviy bog'liqdir. Oldingi o'zbek operalarining avtorlaridan farqli o'laroq S.Boboyev asl xalq kuylaridan deyarli ifodalanmaydi. Lekin kompozitor yogan butun kuy materialini milliy merosning rivolangan ashula yo'llarida yaratilgan. Operada Hamza kuylari muhim rol o'ynaydi. "Hamza" musiqali dramaturgiyasida turlicha xarakterlarni intonatsion doiralarda taqqoslash orqali ko'rsatish tendensiyasi belgilanadi. Biroq bu tendensiya hamma vaqt ham yetarli nati-jalarga olib kelavermaydi. Chunonchi, rechitativlar kam individu-allashtirilgan. Ularda ariya va qahramonlarning boshqa vokal partiyalariga ohangdoshlik sezilmaydi. Shu darsning muhim voqealari qatorida A.Kozlovskiyning "Ulug'bek" operasining qayta ishlangan nusxasini (libretto avtor-lari G.Gerus va A.Kozlovskiy) ko'rsatish lozim. Opera sujetining asosiga Movarounnahr hokimi - Ulug'bekning davlat va ilmiy faoliyati, buyuk olimning fojiali halok bo'lishi bi-lan bog'liq chin tarixiy vogelar olingan. Mahorat bilan yozilgan librettoda barcha sujet yo'nalmasi izchillik bilan ochiluvchi dra-maturgik maqsadga boysunadi, ayrim epizodlar o'tkir dramatic "tugunlar" ga birlashtiriladi. Syujetning lirik yo'nalmasi Xitoy imperatorining Ulug'bekka nisbatan emotional holatini aks ettiruvchi partiyalarning o'zaro murakkab birikish yo'li orqali ko'rsatgan ommaviy sahnalar tar-zida tuzilgan. Masalan, xalq nolasi qatl qilinganlarni tahqirlyotgan darveshlarning bagirig'i bilan bo'linadi.²

Xulosa qilib aytganda, o'zbek opera janrida katta ilm xazinasini shakllantirgan, X. Nosirova, M. Qori-Yoqubova, K. Zokirovlar bugungi yoshlar uchun o'rganishga arziydigan maktab qoldirgan. Bugungi kunda o'zbek operasi ancha rivojlangan. Nafaqat, yurtimizda balki, yevropada ham shuhrat qozonib kelmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ahmedov B. Milliy musiqa san'ati – millat ko'zgusi.//jurn. Teatr No1. 2023. – Toshkent. (10-12 b)
2. G'oyib B., Ermuhammad K. Yana kelar sen kutgan bahor.//jur. Guliston No10. 1989 y. O'zKMK nashriyoti. (32 b).
3. Elmurodova G. Musiqa san'ati va uning bizning hayotimizdagi o'rni //jur. Ta'lim fidoyilari No1. 2022. – Toshkent (4-8 b).
4. Turanazarov N. Musiqa o'qitish metodikasi va maktab repertuari.: - Termiz. TerDU. 2006. 92 bet.
5. Ashurov M. Yoshlar tarbiyasida musiqa san'atining ahamiyati.

¹ Madrimov B. X. O'zbek musiqa tarixi. Toshkent-2018. 55-bet 76-77-betlar

² Madrimov B. X. O'zbek musiqa tarixi. Toshkent-2018. 55-bet 80-betlar